

Kommunikasjons- og leseplan

for elever med autismespekterdiagnoser/spesialgruppen Indigo

Litt om autismespekterdiagnoser (ASD):

Autisme kjennetegnes med kvalitative avvik i verbal og nonverbal kommunikasjon, i sosialt samspill, og begrenset repertoar i forhold til aktiviteter og interesser. Dette gir seg utslag i store forståelsvansker, lærevansker, atferdsvansker, og omfattende generaliseringsvansker. Generaliseringsvanskene medfører at opplæringen, så langt som mulig, bør skje i naturlige situasjoner, slik at vanskeligheten med å overføre læring ikke hemmer bruken av de lærte aktivitetene.

Autisme innebærer en annen måte å tenke, forstå og oppfatte omverdenen på.

Symptomer på autisme varierer fra person til person. Noen autister er betydelig psykisk utviklingshemmet, mens andre er forholdsvis høytfungerende, med normale, intellektuelle evner.

Autisme er til stede fra fødselen av, og symptomer på autisme blir vanligvis synlige i løpet av et barns tre første leveår.

Ingen behandling kan kurere autisme i dag, men behandling kan likevel hjelpe mennesker med autisme og deres familier til å tilrettelegge

hverdagen. Særlig kan man øke elevens evne til å kommunisere med andre mennesker. Individuelle behandlingsopplegg som begynner så

tidlig som mulig, og som har fokus på kommunikasjon, gir mennesker med autisme den beste muligheten til å gjøre framskritt.

Kommunikasjon:

For mennesker med en autismespekterdiagnose, er det å forholde seg til andre, inkludert det å kommunisere en stor utfordring. Det kan være problemer med å ta initiativ til kommunikasjon, med å forholde seg til andres kommunikative initiativ, med å svare på spørsmål og med å skifte mellom rollen som taler og lytter i en dialog. Særegenheter ved bruk av språket som ekkotale, manglende intonasjon og reversering av personlige pronomen er også vanlig ved autisme.

Mennesker med autisme har ofte få ord og fraser, og når de kommuniserer er det ofte om få og begrensede temaer. De synes lite i stand til å nyttiggjøre seg kontekst, og kan ofte bare bruke ord og fraser i noen sammenhenger og ikke i andre. Våre elever lærer seg ofte ekspressivt språk på en særegen måte, ved å huske setninger uten å forstå meningen med den. Noen lærer å imitere ord, men ikke å bruke dem funksjonelt. Mange med ASD utvikler ikke talespråk i det hele tatt.

Karakteristisk for mennesker med autisme er også at de i liten grad bruker nonverbale kommunikasjonsformer for å kompensere for manglende talespråk. De bruker ikke gester, og

de bruker heller ikke blikket for å styre den voksnes oppmerksomhet. De kan ta den voksnes hånd og lede vedkommende til noe de vil ha, og ikke får tak i, men de bruker ikke blikket for å opprette kontakt før de tar et slikt initiativ. De menneskene som har de største språk- og kommunikasjonsproblemene har som regel vanskeligheter med å uttrykke egne ønsker og behov på en sosialt akseptabel måte. Manglende evne til å forstå og gjøre seg forstått kan føre til ulike typer utfordrende atferd.

For oss som forholder oss til mennesker med ASD blir det ekstra viktig å legge til rette for og være med på å støtte opp om den enkeltes rett til og kompetanse på kommunikasjon. Det at man kommuniserer er viktigere enn hvordan man kommuniserer - slik at de kan være med på å påvirke sin egen hverdag, og derfor er opplæring i alternative kommunikasjonsformer, som håndtegn eller grafiske tegn, helt sentralt.

Det finnes noen grunnleggende forutsetninger for utvikling av funksjonell kommunikasjon. Elevene må ha en forståelse av årsak og virkning, de må ha en måte å kommunisere på, et behov for å kommunisere, en hensikt med å kommunisere og noen å kommunisere med.

Kommunikasjonsvansker er ikke noe en person alene "eier". Kommunikasjon er noe som foregår mellom to eller flere personer. Vanskene relatert til kommunikasjon oppstår derfor i dette samspillet og eies av de som forsøker å kommunisere med hverandre. Det er vår oppgave å inneha en sensitivitet i forhold til det å følge elevens oppmerksomhet, evne til å gjenkjenne og fange opp initiativ, evne til å fange opp og speile tilbake følelsesuttrykk og evne til å fortolke på en måte som fremmer kommunikasjon.

Leseplan:

Det har vært utfordrende å finne leseverk/opplegg som er egnet for elever med autisme. Vi har benyttet leseverk med langsom progresjon, men funnet de lite hensiktsmessige for å møte de unike forståelsesvanskene som er vanlige for disse elevene., I 2009 ble det utarbeidet en læremiddelpakke (LIMM) ved Langemyr skole og ressurscenter i Grimstad. LIMM er basert på erfaringer fra mangeårig arbeid med elever med autismespekterdiagnoser. LIMM står for Lesing, Individualisering, Mening og Mestring. I tillegg til LIMM materialet, har vi valgt å supplere leseopplæringen med blant annet Stenbråten-materialet. Område 4 og 5 i leseplanen beskriver leseopplæringen ut i fra Stenbråten modellen og skolens ordinære leseplan, for å skape variasjon og repetisjon i opplæringen.

LIMM er et lesehjelpemiddel for elever som strever med motivasjon og forståelse av skrevet tekst på ulike nivåer. LIMM skal skape motivasjon ved å bygge på elevenes interesser, styrker, erfaringer og behov. Det skal være individuell tilpassing og tilrettelegging basert på grunnlaget i TEACCH tenkningen. Lesingen skal komme til nytte og fremme livskvalitet for personen det gjelder.

Målet for opplæringen er at lesingen skaper forståelse og mening knyttet til områder som er betydningsfulle for eleven selv, slik at innholdet i utgangspunktet motiverer og berører eleven. En må unngå at lesing blir en isolert avkodingsaktivitet, der innhold og mening ikke knyttes tilstrekkelig til teksten. LIMM er utviklet med fokus på forståelse og bygger på prinsippet om at lesing skal være meningsfylt fra første bokstav og ord som eleven leser. LIMM-materiellet avviker på noen områder med tradisjonelle metoder, spesielt i

begynneropplæringen der det er vanlig å legge vekt på avkoding, og ikke så mye på forståelse.

Alt materialet må tilpasses den enkelte elev, og derfor lages dette av pedagogene selv. Maler og beskrivelser er lagret på et digitalt nettsted.

LIMM-materialet skal bidra til;

At lesing oppleves meningsfylt for den enkelte elev allerede fra første ord.

At eleven skal oppleve økt motivasjon for lesing ved at det tas utgangspunkt i interesser og styrker.

At eleven skal få nytte av lesingen på viktige livsområder.

At lesingen bidrar til en forenkling av hverdagslivet.

At lesingen blir en vei til et bedre talespråk.

At eleven skal utvikle lesingen lengst mulig ut fra sine forutsetninger.

Kommunikasjons- og leseplanen er en overordnet plan for gruppen Indigo. Alle våre elever vil ha individuelle opplæringsmål nedfelt i IOP.

Område 1 Legge grunnlaget for kommunikasjonsutvikling.

Hva?

1. Kartlegging.

Hvordan?

1. Intervjuguide og "Fristelsen" (Nordvolls kartlegging for kommunikasjonsopplæring, dokumentetsamling nr. 5, 2004), og "Sjekkliste for kommunikasjonsopplæring" (Nordvolls kommunikasjonshefte, dokumentetsamling nr. 7, 2009).

2. Felles oppmerksomhet.

Oppfatte elevens initiativ, følge elevens initiativ, speile initiativ, felles oppmerksomhet der elevens oppmerksomhet allerede befinner seg; kommentere det eleven ser på, imitere lyder og bevegelser, eller snakke om det eleven har som særinteresse. Hvis man ønsker å styre oppmerksomheten til eleven kan man for eksempel legge konkrete i synsfeltet til eleven (kanskje en overraskelse?). Det finnes også en del oppmerksomhetsfangende leker som kan skape interesse hos autistiske barn, for eksempel mekaniske leker som lager lyd og lys, ting som dreier på seg, ting som plutselig forandrer seg eller som det skjer noe med, som troll-i-eske. Det er viktig å gi eleven tid til å bearbeide inntrykk, og ha rom for pauser i samspillet. Vi må bygge "stillas" rundt eleven og på den måten gi eleven redskapene til å kommunisere ut fra sine premisser og forutsetninger, enten ved språk, bilder eller tegn til tale.

Vi må akseptere elevens kommunikasjonsform slik at han/hun alltid får bekreftelse, og ved initiativ skal initiativet følges og/eller bekreftes.

3. Utvikling av funksjonelle språk- og kommunikasjonsferdigheter.

a) Forståelse av årsak-virkning: Eleven må lære at egne handlinger kan ha effekt ved at noen reagerer på det han/hun gjør. Dette kan gjøres ved å starte og stoppe en aktivitet, sette i gang en aktivitet eleven liker, stoppe, vente til eleven tar initiativ i form av en bevegelse eller en lyd og så fortsette aktiviteten. For eksempel: På huska på lekeplassen.

b) Skape et behov for å kommunisere, ved å lage mangelsituasjoner, eller fristelser der eleven blir nødt til å henvende seg til andre for å få tak i det han/hun ønsker. c) Eleven må ha noe å kommunisere om: Ta utgangspunkt i objekter og aktiviteter eleven er opptatt av, og utvide interessene. For eksempel: Eleven bruker valgpermen sin til å velge ønskede aktiviteter eller objekter. Begrense antallet repetisjoner knyttet til samme objekt eller aktivitet og la eleven foreta flere valg etter hverandre.

Område 2

Hva?

Kommunikasjonshjelpemidler;

1. Alternativ og supplerende Visuell støtte og struktur for å kommunikasjon. skape forutsigbarhet og faste rammer.

Hvordan?

1. Konkreter, håndtegn og/eller grafiske tegn, bilder, pictogrammer, og fotografier. De voksne bruker konkreter, håndtegn og/eller grafiske tegn som en visuell støtte i kommunikasjonen med eleven. Elevene har tilpassede kommunikasjonsbøker, og/eller valgperm/valgtavle.

2. TEACCH-metodikk.

a) Visuell uttrykksform - eleven skal se informasjon i tillegg til å høre.

b) Fysisk struktur - organisering i klasserommet.

c) Daglig visualisert timeplan – eleven skal vite hva dagen vil inneholde.

d) Individuell arbeidsplan - eleven skal vite hva han/hun skal arbeide med, hvor mye, hvor, og sammen med hvem.

e) Rutiner - gjøre aktiviteten om og om igjen, på samme måte hver gang, til den er lært.

3. Visuelle forklaringer.

Visuell støtte som forklaringer på handlinger og sosiale situasjoner (Nordvolls dokumentsamling. Hefte nr. 4. 2006).

Område 3 Utvikle kommunikative ferdigheter.

Hva?

1. Instrumentell kommunikasjon.

Hvordan?

1. Eleven ber om ønskelige gjenstander/aktiviteter med tegn, tale, konkrete, modeller, ordbilder, bilder, syntetisk stemme eller skriftlige setninger.

2. Lære ord og begreper.

Trene på enkeltbegreper ved for eksempel kategorisering, visuell presentasjon med bilder og konkrete, imitasjon og "lese" med bildesetninger. Elevene navsetter ting de liker, navngir objekter ("Hva er det?"), kjente personer, kjente handlinger ("Hva gjør...?") etc. Jfr. "Redskap for valg av mål og progresjon i opplæring" (Kapellveien). Elevene skal lære ord og begreper som er knyttet til deres hverdag, er funksjonelle, og som hjelper dem i formidlingen av egne ønsker og behov.

3. Formidling av ønsker og behov.

Elevene skal plukke ut, peke på eller gi fra seg bilder eller objekter, uttale ord eller gjøre håndtegn. For eksempel ved hjelp av kommunikasjonsbok, valgperm/valgtavle eller digitale hjelpemidler.

4. Forstå informasjon og beskjeder.

Eleven skal gis muligheten til å forstå informasjon og beskjeder ved at den voksne benytter konkrete, bilder, gester, tegn til tale, enkelt språk, aktivitetsplaner og visuelle forklaringer. Trening på å forstå beskjeder ved å utføre en og to leddede handlingskjeder.

Område 4 Knytte språklyd til grafisk symbol.

Hva?

1. Lytteaktiviteter, og lære å koble lyd til et symbol.

2. Lære bokstaver og lytte ut lyder til lydrette ord.

3. Innlæring av små og store bokstaver parallelt.

Hvordan?

1. Lydlotto. Lage lyder elevene skal gjenkjenne hva er. Digitale programmer som for eksempel "Se

bokstavlyden".

2. Digitale programmer som for eksempel "Dansende bokstaver". Stenbråten materiell: Lytte ut første bokstavlyd i et ord:

a) Bilder av gjenstander hvor gjenstandens første lyd skal matches med riktig bokstav.

b) Språkleker, for eksempel finne ting i rommet som begynner på en bestemt bokstavlyd.

c) Trekke objekter ut av en pose og uttale/skrive førstelyd.

3. Bokstavkort med stor/liten bokstav. Lese kort.

Bokstavpuslespill. Bokstavlotto (lik på lik, små bokstaver på store). Memory (finne to like). Matching. Spore/kopiere bokstaver med håndskrift, enten på ark eller tavla.

4. "Min første lesebok" (Amundsen og Zeiner), bilder av gjenstander hvor gjenstandens første lyd skal matches med riktig bokstav. Språkleker (Stenbråten materiale). Trådkort, (Gan forlag). Lytte ut førstelyden i ord.

Område 5 Lære strategier og teknikker for å utvikle leseforståelse.

Hva?

1. Innlæring av enkeltord som gir mening for eleven.

Hvordan?

1. Leseokino (LIMM): Trekke lyden fra en bokstav over i en annen.

2. Helordslesing / Logolesing.

"Lese" bilder/pictogram som er viktige for eleven. Gjenkjenne betydningsfulle ordbilder. Lese enkeltord og setninger ved bruk av bilder/pictogram. Lese temabøker med bildestøtte.

3. Lese tolydsord, trelydsord og lengre ord.

Sammensetning av bokstaver til meningsfulle tolydsog trelydsord. Lese- og automatisere tolydsord og trelydsord (Stenbråten materiell). Konvolutter med bilde og bokstaver som eleven skal sette sammen til et ord, og lese. Leseokino (LIMM). Ordpuslespill. Kopiere ord på PC i Word.

4. Arbeide med forståelse av setninger. Se sammenheng mellom bilde og tekst.

Lese setninger med bildestøtte til nøkkelord. Lese/matche ordbilder i setninger. Ordbildepuslespill/ handlingsssekvenser.

5. Lese og lytte til enkle tekster.

Bli lest for. Hermelesing. Lese enkle temabøker. Lytte på lydbøker med bildestøtte. Synge sanger.

Lesestadier i LIMM del 1:

Kartlegging;

LIMM er basert på individuell tilpasning og det er derfor avgjørende å skaffe seg best mulig kjennskap til eleven det gjelder før en starter. Ved

utfylling av kartleggings skjemaene er utfordringen at vi sjelden kan stille eleven spørsmålene vi ønsker svar på. Det blir derfor nødvendig å

skaffe seg opplysninger via observasjoner av eleven og via samtaler med foreldre/nærpersoner som kjenner eleven godt.

Skjema 1: Kartlegging av styrker, interesser og behov for tilrettelegging.

Skjema 2: Kartlegging av viktige livsområder der lesing tenkes få en viktig funksjon.

Nivå 1 - 4;

Strukturen i materialet er den samme, slik at nivåene bygger på hverandre og vanskelighetsgraden øker på hvert nivå. Opplæring i lesing og skriving foregår parallelt. Eleven skriver ord og setninger i Word på data med og uten bildestøtte.

Område: Nivå 1 (Utvikle det muntlige språket og lære ord og begreper)

Hva?

Les enkeltord som er av betydning for eleven. Ord som skaper motivasjon.

Hvordan?

a) Bokstavkort: Først velges bokstaver med lyder man vet at elevene kan uttale. Bokstavkortene kan brukes til å matche små og store bokstaver.

b) Lesebrett 1: Start med ord som representerer noe eleven er opptatt av. Ordene kan ha ulik form og lengde de bør være visuelt ulike. Eleven skal matche bilde med riktig ordbilde. For å sikre at eleven ikke knytter ordet til et bestemt bilde, benyttes flere bilder for hvert ord.

- Bilde/symbolperm.
- Ordbilde i lite format.
- Ordbilde til lesekinno.
- Lesekinno: Trekk ordbildene sakte gjennom hylsteret mens lydene uttales tydelig, og vokaler og stemte lyder synges på.
- Bokstavbrett med enkeltbokstaver: Eleven skriver etter avskrift, og bokstavene er plassert på samme måte som bokstavene på tastaturet.

c) Lesebok 1: Digitale bilder tas av eleven i aktuelle situasjoner, og skal bli enkle ett-ords lesebøker. Man kan også ta bilder av ting og situasjoner som en ønsker eleven skal lære ord og begreper for.

Ordene innføres i lesebrett 1. Eleven skriver inn ordet selv på data, ved å stave seg frem til ordet selv, eller enten ved hjelp av diktat eller avskrift.

Arbeidsbok 1: Her brukes de samme ordene som på lesebrett 1 - for at de skal automatiseres. De kan for eksempel brukes til hjemmelekse. Her matches/leses bilde-ordbilde.

Logg ett-ords: kan bestå av bilder med tekst avhengig av den enkelte elevs nivå – fra ettords-setninger til lengre beskrivelser. Teksten knyttes til ting eleven har opplevd eller har vært opptatt av i løpet av dagen eller uken.

Ukeplan: dette kan være et alternativ til TEACCH-metoden.

Kommunikasjonsbok: Eleven får ved hjelp av skrevne ord og/eller symboler et "ordforråd". Boka er tilrettelagt med mulighet for et innhold fordelt i 5 ulike kategorier. Disse sidene er i

ulike farger for at den skal være enkel å finne frem i. På alle sidene er det egne hjelpesetninger, slik som “Jeg vil ha” og “Jeg vil”. Eleven flytter bildet av det han/hun ønsker og den voksne svarer ved hjelp av tegn, tale og symboler med “ja”, “nei” og “vente”.

Aktivitetsplan for turer kan legges bak i permenn.

Område: Nivå 2 (Utvikle det muntlige språket og lære ord og begreper)

Hva?

Lesing av to-ords-setninger: verb+objekt.

Hvordan?

a) Lesebrett 2: Her benytter vi bilder av elevene i situasjoner som dekker verb og objekt. Eleven skal kunne lese og sette riktig verb og objekt til riktig bilde. Eksempel: “Spiser is”. Det benyttes flere ulike bilder av en situasjon.

- Lesekino: Her stilles også spørsmål til bildene. Eksempel: “Hva gjør jenta?” Bildene legges på riktig setning.

b) Lesebok 2: Det tas bilder av eleven i situasjoner der han/hun gjør ting som kan beskrives med verb og objekt.

c) Arbeidsbok 2.

d) Logg- to-ords.

e) Handlelister, oppskrifter, gjøremålsliste: Lesingen skal være nyttig og må derfor knyttes til naturlige situasjoner/gjøremål. Eleven skriver inn på data, enten ved hjelp av diktat eller avskrift.

Område: Nivå 3 (Utvikle det muntlige språket og lære ord og begreper)

Hva?

Innlæring av treordssetninger: subjekt+verb+objekt. Det er et mål å oppøve innsikt om pronomen både med tanke på lesing og med tanke på talespråket.

Hvordan?

a) Lesebrett 3: På nivå 3 innføres nye bilder, fra for eksempel Google, symbolbanker eller annet. Her trenes på å bruke ulike pronomen, som for eksempel “jenta”, “du”, “Silje” etc.

- Lesekino.

b) Lesebok 3.

c) Arbeidsbok 3.

d) Logg tre ords.

e) Lesebok 4: Innfører flere setninger på en side, der teksten ikke kan forstås ut fra bildet eller illustrasjonen alene. Her er fokuset på leseforståelsen.

f) Rebuser: Elevene leter seg enkeltvis

eller i gruppe frem til et objekt, ved å lese beskjeder skrevet ned av lærer.

Område: Nivå 4 (Utvikle det muntlige språket og lære ord og begreper)

Hva?

Lese enkle faktatekster.

Lage faktabøker på data med bilde/tekst med utgangspunkt i elevens interesser.

Hvordan?

Lesingen fjerner seg fra elevens nære hverdag mot enkle fakta-tekster. Tekstene er fremdeles selvlagde, og tar utgangspunkt i elevens interesser og aktuelle tema i forbindelse med månedsplaner etc.

a) Faktabok 1: Laget ut fra aktuelt tema.

b) Faktabok 2: Med ordforklaring.

c) Leseopplæring i gruppe via blant annet PowerPoint.